

Národní hospodářství – poptávka a nabídka

Chování spotřebitele a poptávka

Užitek a spotřebitelův přebytek

Jedním ze základních problémů, které spotřebitel řeší, je, kolik určitého statku má kupovat a jak má svůj důchod mezi různé statky rozdělit.

Uspokojení spotřebitele z celého množství statku nazýváme **celkovým užitekem**. Přírůstek uspokojení z další, dodatečné jednotky statku nazýváme **mezním užitekem**. Mezní užitek s rostoucí spotřebou statku klesá. Tomu říkáme **zákon klesajícího mezního užitku**.

Když se spotřebitel rozhoduje, kolik statku má koupit, rozhoduje se podle mezního užitku. Racionální spotřebitel **není ochoten platit za statek vyšší cenu, než jaký je mezní užitek statku**. Zvyšuje nákup statku pouze do takového množství, kdy je ještě mezní užitek statku vyšší nebo alespoň roven ceně.

Spotřebitelův přebytek je rozdíl mezi užitekem statku a částkou, kterou za něj spotřebitel zaplatí. Spotřebitelův přebytek je rozdíl mezi částkou, kterou by spotřebitel byl ochoten maximálně zaplatit, a částkou, kterou skutečně platí. Spotřebitelův přebytek je zákonitost – vyplývá z klesajícího mezního užitku. Spotřebitel vždy nakupuje za cenu, která existuje na trhu, a přizpůsobuje kupované množství této ceně. Proto má poslední jednotka kupovaného statku pro něho užitek, který se přibližně rovná ceně. Protože je mezní užitek klesající, je cena vždy menší než užitek předchozích kupovaných jednotek statku. Proto spotřebitel na nákupu zboží vždy „vydělá“, má z něho větší celkový užitek, než kolik za něj zaplatí.

Poptávka

Poptávka ukazuje, **jak závisí poptávané množství statku na ceně**. Tato závislost je znázorňována pomocí křivky poptávky. Křivka poptávky ukazuje, jak se mění kupované množství daného statku v závislosti na jeho ceně. Ovšem při nezměněném důchodu (příjmu) kupujícího a při nezměněných cenách ostatních statků. Křivka poptávky v zásadě kopíruje křivku mezního užitku.

Důchodový a substituční efekt

Poptávka **má klesající průběh** – s poklesem ceny roste poptávané množství a s růstem ceny klesá poptávané množství. Proč bude spotřebitel kupovat menší množství statku, vzroste-li jeho cena?

Prvnímu důvodu se říká **důchodový efekt**. Spotřebitel při vyšší ceně kupuje méně statku, protože mu původní částka nestačí na nákup původního množství, které kupoval před zvýšením ceny.

Druhý důvod se nazývá **substituční efekt**. Spotřebitel při zvýšení ceny statku nakupuje méně tohoto statku, protože jej substituuje (nahrazuje) jinými statky. Je nutné si uvědomit, že v tomto případě se jedná o **tzv. spotřebitelskou substituci** (něco jiného než technická substituce). Podstatou spotřebitelské substituce je náhrada jednoho uspokojení jiným uspokojením. V tomto smyslu má každý statek substituty. Jde pouze o to, jak blízké či jak vzdálené jsou tyto substituty.

Jelikož tedy působí důchodový a substituční efekt, platí zákon klesající poptávky. Křivka poptávky ukazuje, jak se mění poptávané množství statku v závislosti na ceně tohoto statku, při ostatních cenách a důchodech neměnných. Zákon klesající poptávky říká, že poptávané množství klesne, když vzroste cena statku a přitom se nezmění ostatní ceny ani důchody.

Cenová elasticita poptávky

Zákon klesající poptávky říká, že zvýší-li se cena statku, sníží se kupované množství statku. Ale jak to ovlivní spotřebitelovy výdaje na tento statek? Výdaje jsou násobkem ceny a množství, takže není na první pohled zřejmé, zda vzrostou nebo klesnou. Záleží na tom, zda růst ceny vyvolá velký nebo malý pokles poptávaného množství.

K **měření reakce poptávaného množství na změnu ceny** se používá ukazatel zvaný cenová elasticita poptávky. Udává vztah mezi procentní změnou poptávaného množství a procentní změnou ceny. Cenová elasticita nám dává odpověď na to, **jak se změní výdaje spotřebitele na daný statek v případě změny jeho ceny.**

Na základě cenové elasticity pak rozlišujeme:

- **Elastickou poptávku** – zvýšení ceny povede k poklesu spotřebitelových výdajů na daný statek
- **Neelastickou poptávku** – zvýšení ceny povede k růstu výdajů na daný statek

Pravidlem je, že poptávka je **v tzv. dlouhém období elastičtější než v období krátkém.**

Na elasticitu poptávky má vliv zejména to, jak snadno je statek nahraditelný jinými statky, **zda má blízké substituty.** Některé statky jsou velmi obtížně nahraditelné (např. sůl, voda, elektřina), poptávka po nich bude značně neelastická. Jiné jsou snadno nahraditelné, a proto bude poptávka po nich elastická.

Změna poptávky

Je důležité odlišovat poptávané množství a poptávku. Zatímco poptávané množství je číslo, poptávka je funkce spojující určitá poptávaná množství s určitými cenami.

Existují čtyři hlavní důvody pro změnu poptávky. Prvním důvodem je **změna preferencí spotřebitele.** Pokud z nějakého důvodu poklesnou, poklesne poptávka. Pokud naopak vzrostou, poptávka vzroste. Druhým důvodem je **změna důchodu spotřebitele.** Pokud důchod vzroste, vzroste i poptávka, pokud klesne, klesne poptávka. Třetím důvodem je **změna ceny komplementu.** Komplement je statek, který se spotřebovává společně s daným statkem. Poptávka po statku klesne, když zdraží jeho komplementy. Čtvrtým důvodem je **změna ceny substitutu.** Pokud cena substitutu nějakého statku poklesne, spotřebitel bude kupovat více tohoto substitutu a sníží poptávku po daném statku.

Když se mění poptávané množství v závislosti na změně ceny daného statku, pohybuje se spotřebitel podél křivky poptávky. Změna poptávky se však projevuje posunem celé poptávkové křivky. Roste-li poptávka, posouvá se poptávková křivka doprava. Klesá-li poptávka, posouvá se poptávková křivka doleva.

Tržní poptávka

Tržní poptávkou se rozumí **souhrnná poptávka všech kupujících po daném statku.** Tržní poptávka je **součtem individuálních poptávek** (poptávek jednotlivých kupujících). Uvedme příklad s dovolenou v Itálii. Tu nakupují pánové Novák, Růžička a Svoboda. Pan Růžička je bankovní úředník, má nejvyšší příjem, což mu umožňuje kupovat

dovolenou v Itálii i při vysoké ceně. Pánové Novák a Svoboda mají obdobný příjem, ale pan Svoboda pociťuje daleko slabší touhu po dovolené v Itálii, protože rád jezdí k jihočeským rybníkům. Pan Svoboda by tak dovolenou kupoval, jen kdyby její cena byla poměrně nízká.

Pokud chceme sečíst individuální poptávky těchto třech pánů po dovolené v Itálii, při každé dané ceně sečteme jejich poptávaná množství. Např. při ceně 2000 Kč/den kupuje dovolenou v Itálii jen pan Růžička, a sice 2 dny. Při ceně 1400 Kč/den kupuje Růžička 4 dny a Novák 3 dny, takže poptávané množství trhu je 7 dní. Při ceně 600 Kč/den kupuje Růžička 7 dní, Novák 6 dní a Svoboda 3 dny, takže poptávané množství trhu je 16 dní.

Chování výrobce a nabídka

Náklady, zastavení činnosti a odchod z trhu

Podstatou nákladů je obětovaná příležitost. **Nákladem je obětovaný výnos nebo obětovaný užitek**, který bychom mohli získat v jiné příležitosti. Náklady příležitosti jsou vždy náklady druhé nejlepší příležitosti.

Je užitečné odlišit explicitní a implicitní náklady příležitosti. **Explicitní náklady** platí výrobce za používání cizích výrobních faktorů – platím vlastníkům těchto faktorů jejich obětované příležitosti. **Implicitní náklady** odrážejí obětované příležitosti výrobcových vlastních výrobních faktorů – to, co by za ně dostal v druhé nejlepší příležitosti.

Náklady jsou informace pro výrobce, zda má setrvat v dané příležitosti nebo zda má odejít do jiné příležitosti. Aby se zdůraznil tento význam nákladů, používá se termín ekonomické náklady. **Ekonomické náklady zahrnují jak náklady explicitní, tak náklady implicitní.**

Rovněž „zisk“ je třeba chápat jako ekonomický zisk. Ekonomický zisk je rozdíl mezi celkovým příjmem a ekonomickými náklady. **Výrobce odchází do jiné příležitosti, jakmile je jeho ekonomický zisk záporný.** (Od ekonomických nákladů a ekonomického zisku odlišujeme účetní náklady, což jsou pouze explicitní náklady, a účetní zisk, což je rozdíl mezi celkovým příjmem a explicitními, neboli účetními, náklady.)

Kromě toho ještě rozlišujeme variabilní a fixní náklady. **Variabilní náklady** jsou takové náklady, které se mění s rozsahem činnosti. Pokud výroba roste, rostou i variabilní náklady; pokud výroba klesá, klesají variabilní náklady. A když výroba klesne na nulu, klesnou na nulu i variabilní náklady. Typickými příklady variabilních nákladů jsou spotřeba materiálu vcházejícího do výrobku a mzdy dělníků bezprostředně vyrábějících výrobek. **Fixní náklady** jsou náklady, které nezávisí na rozsahu činnosti a které vznikají, i když se nevyrábí. Typickým příkladem fixního nákladu je nájemné (za pozemek, budovy, stroje, auta,...), úroky z půjček, ale také například mzdy manažerů firmy nebo uklízeček kanceláří.

Ve chvíli, **kdy příjem majitele firmy nepokrývá variabilní náklady, majitel zastaví činnost.** Fixní náklady neovlivní jeho rozhodnutí o zastavení činnosti, protože tím je nemůže ušetřit. Výrobce je tedy krátkodobě ochoten nést ekonomickou ztrátu pouze do výše fixních nákladů. Zastavení činnosti je rozhodnutí krátkodobé. Pokud **příjem výrobce po delší dobu nepokrývá veškeré ekonomické náklady (tj. variabilní i fixní), výrobce z trhu odchází.** Odchod z trhu je rozhodnutí dlouhodobé.

V závislosti na růstu produkce se zvyšují celkové náklady – to ukazuje nákladová funkce. **Průměrné náklady** (též jednotkové náklady) jsou náklady na jednotku produkce. Zjistíme je, když celkové náklady vydělíme objemem produkce. **Mezní náklady** udávají přírůstek celkových nákladů, vyvolaný zvýšením produkce o jednotku.

Optimální objem produkce

Cílem výrobce je maximalizovat zisk. Přírůstek celkového příjmu, dosažený z prodeje dodatečné jednotky produkce, se nazývá mezní příjem.

Výrobce bude zvyšovat produkci, dokud jsou mezní náklady nižší než mezní příjem.

Optimální objem produkce bude ten, při němž se mezní náklady rovnají meznímu příjmu – v takovém případě výrobce maximalizuje svůj zisk. Tuto situaci nazýváme rovnováhou výrobce.

Nabídka

Nabídka je **funkce, která ukazuje závislost nabízeného množství statku na jeho ceně.** Také u nabídky musíme odlišovat pojmy nabízené množství a nabídka. Nabídka je funkce, která vyjadřuje závislost nabízeného množství na ceně. Pokud je změna příčinou změny množství, firma se posouvá podél své nabídkové křivky. Pokud se však změní jiné okolnosti, může to změnit nabídku, tj. posunout nabídkovou křivku. Ke změně nabídky může dojít v důsledku změny nákladů.

Tržní nabídka

Tržní nabídka je součtem nabídek jednotlivých firem. Tržní nabídku krátkého období (nedochází k odchodu výrobců z trhu) získáme jako součet krátkodobých nabídek firem, které jsou na trhu. Pochopení tržní nabídky dlouhého období je poněkud obtížnější.

Růst produkce v dlouhém období je ve většině případů podmíněn rostoucí cenou. Je to proto, že téměř každý statek potřebuje ke své výrobě určité pro něj specifické výrobní faktory. Růst produkce statku zvyšuje poptávku po specifických faktorech nutných k jeho výrobě, a protože jejich množství je omezeno, rostou ceny těchto faktorů. Růst produkce tak vyvolává rostoucí náklady. Proto má dlouhodobá nabídka u většiny statků rostoucí průběh.

Cenová elasticita nabídky udává vztah mezi procentní změnou nabízeného množství a procentní změnou ceny.

Tržní rovnováha

Tržní rovnováha **nastává v průsečíku křivky poptávky a křivky nabídky**, neboť tam se poptávané množství právě rovná nabízenému množství, a na trhu tak nevzniká ani nedostatek, ani přebytek zboží.

Existuje pouze jedna cena, při které se poptávané množství právě rovná nabízenému množství. Tuto cenu nazýváme **rovnovážnou cenou**. Všechny ostatní ceny jsou nerovnovážné ceny. Pro rovnovážnou cenu platí, že **uvádí do souladu poptávané množství s nabízeným množstvím**. Rovnovážná cena odráží současně mezní užitek spotřebitelů a mezní náklady výrobců.

Na trhu mohou vzniknout dva typy nerovnováhy. Prvním z nich je **nedostatek**. Při něm **poptávané množství převyšuje nabízené množství**. Nedostatek vzniká, když je cena nižší než rovnovážná cena. Nedostatek vyvolává na trhu takové jevy, jako jsou fronty nebo pořadníky. Na to reagují výrobci zvyšováním ceny.

Druhým typem nerovnováhy je **přebytek**. Při něm **nabízené množství převyšuje poptávané množství**. Přebytek vzniká, když je cena vyšší než rovnovážná cena. Na trhu se přebytek projevuje neprodejnými zásobami. Výrobci na to reagují snižováním ceny.

Každá **nerovnováha je nestabilní a přechodnou situací**, protože vyvolává pohyb ceny směrem k rovnovážné ceně a tím i pohyb trhu směrem k rovnováze. Jedinou stabilní situací na trhu je tržní rovnováha.

Tím, že trhy tendují k rovnováze poptávky a nabídky, tendují zároveň k efektivnímu množství produkce.